

DR. BOGA BÁLINT¹
ÉN ÉS A ZENE
(Improvizáció egyedi hangsúlyokkal)
Hommage à K. M

A zenét ahogy emlékszem – 20 éves korom körül szerettem meg. Akik szeretik – csaknem mind – visszaemlékeznek kisgyermekkorukra, amikor egy esemény vagy valaki, valamelyik szülő közel hozta hozzájuk, amikor csak figyelt rá, esetleg már akkor megszerette, de mindenképpen vonzotta, legalább is valamelyik formája. Nekem ez nem adatott meg, több oldalról, de első sorban azért, mert 6 és fél éves koromig Erdélyben éltünk, nem is tudom, hogy volt-e ott, a visszkapott Marosvásárhelyen óvoda, ahol tanulhattam volna dalokat, vagy egyáltalán énekelni. Nem emlékszem, hogy rádióban hallgattunk-e zenét. Anyám háztartásbeliként otthon volt napközben, talán énekelt, de későbbi emlékeimben sem él akár egy általa dalolt ének. Apámról úgy tudtam, hogy fiatalkorában énekelt, főleg katonakorában, Bécsben volt 1912–13-ban katonai kiképzésen, majd az 1. világháború 4 évét a fronton töltötte. Az édesapja, tehát apai nagyapám kántortanító volt, messze híres volt szép hangjáért, temetésén a gyászbeszédben és az akkori erdélyi lapokban ezt külön kiemelték.

6 és 8 éves korom között menekülésben voltunk – ez a 2. világháború utolsó éve volt –, Marosvásárhelytől Salzburgig, majd onnan vissza Budapestig. 8 és 18 éves korom között csak az iskolai énekórákon tanultam a zenéről és ott együtt

¹ **Dr. Boga Bálint** belgyógyász, geriáter 1938-ban, itt az I. kerületben született és néhány éves kitérő után ma is ott él a Kuny Domonkos utcában. A Budapesti Orvostudományi Egyetemen 1962-ben szerzett általános orvosdoktori diplomát. Hosszú szakmai életútja során belgyógyász, geriáter és onkológus szakorvosi végzettséget is szerzett. Évtizedeken keresztül vezette az újpesti kórház belgyógyászati, illetve geriátriai osztályát. geriátriai feladatokat ellátó osztály vezetője (1980-1992), ezt követően ismét az újpesti kórházban lettem akut belgyógyászati osztály vezetője (1992-2003), geriátriai feladatokat ellátó osztály vezetője (1980-1992), ezt követően ismét az újpesti kórházban lettem akut belgyógyászati osztály vezetője (1992-2003), A geriátrián kívül évtizedek óta a szociális gerontológiával is foglalkozik, ezen belül kiemelten a gerontológiával. 1990- 92-ben az Európa Tanács ezzel foglalkozó szakbizottságának volt a tagja. 2005 és 2010 között a Magyar Gerontológiai és Geriátriai Társaság elnöke volt. Jelenleg a hospice-ellátás területén dolgozik, három főiskolán oktat gerontológiai tárgyat, szeniorakadémiák állandó előadója. Több tudományos, illetve laikusok számára írt könyve jelent meg az idősellátás területén. Tevékenységét több díjjal is – többek között a Magyar Köztársaság Érdemrend kiskeresztje, valamint Batthyány-Strattmann Díjjal is- kitüntették.

énekeltünk, bekerültem – talán kötelező alapon – az iskolai énekkarba a Fényes Adolf utcai általános iskolában, bár egyértelmű volt, hogy nem volt jó hangom. Jó jegyet úgy kaptam, hogy jól megtanultam a zenetörténetet. Főleg mozgalmi dalokat énekeltünk: pl. Sej, a mi lobogónkat fényes szellők fújják, ... Április négyről szóljon az ének, ... Szódd a selymet elvtárs. Itt egy csinos fiatal tanárnő oktatott erre minket, Kína lányának „becéztük”, mert ekkor ment egy film ilyen címmel és a főszereplőjére nagyon hasonlított a tanárnőnk. Ekkor nem volt szokás, hogy a gyerekeket külön zeneórára küldjék a szüleik, talán egy-egy gyerek járt zongoraórára. Mi anyagilag sem engedhettük meg magunknak. Ehhez az időszakhoz kötődik még az egyházi énekek hallgatása, ami a vasárnapi miséken, az óbudai katolikus templomban történt (pl. Szent vagy, Uram, szent vagy... vagy: Boldogasszony anyánk...).

A gimnáziumban a tánczenére emlékszem. Talán havonta voltak ún. ifiestek a DISZ (Dolgozó Ifjúsági Szövetség) szervezésében, néha elmentem, bár nem szerettem táncolni, hogy a tánc közben a lányokat átölhessem. A tangó volt a fő tánc, néha a szamba, tangózni nehezen, de megtanultam valamennyire – most is csak így tudok –, keringőzni sohasem tanultam meg, tulajdonképpen az akkor valamennyire hozzánk is eljutó rock-and-roll-ra is ez igaz. A táncok zenéjét viszont szerettem.

Ezekben az években viszont Édesanyám egy vagy két évre vett nekem – csak nekem – operabérletet. Nehéz anyagi körülmények közt éltünk, de ő nem akarta, hogy zenei műveltségem valamennyire se alakuljon ki. A Rigolettóra emlékszem a művek közül, amelyeket ekkor láttam, az operaénekesek közül a gyönyörű hangú Gyurkovics Máriára.

[Gyurkovics Mária - Gilda áriája - Verdi: Rigoletto \(3:38\)](#)

A szimfonikus zene ekkor még messze volt tőlem. Emlékszem egy esetre, amikor a belvárosban olvastam egy kiragasztott hirdető plakátot, amelyen Liszt Les Préludes-jét hirdették és számomra idegenek voltak a koncertzenei művek nevei és pláne ez a mű, amely később kedvenceim közé került.

Nemsokára jött a nagy fordulat. 1957 nyarán volt egy egyetemi kirándulás, amelyen megismertem V. Julit, aki félévvel idősebb volt, mint én, tehát 1937 nyarán született, de így ő egy évvel felettem levő évfolyamra járt az orvosi egyetemre. Itt összebarátkoztunk, többször találkoztunk és egymásba szerettünk. Ő volt életem első nagy szerelme. Nagyon szerette a komolyzenét, különösen a szimfonikus zenét. Többször megfordultam náluk, sok zenei lemeze volt, ezeket

hallgattuk együtt. Ő vitt el először a Zeneakadémiára. Még arra is emlékszem, baloldalon fent az erkélyen ültünk és az egyik meghallgatott mű Muszorgszkij Egy éj a kopár hegyen című alkotása volt. Persze, azután többször jöttünk koncertekre. Kedvenceink a Beethoven-szimfóniák, Liszt szimfonikus költeményei, zongora- és hegedű-versenyek, a Carmina Burana, Muszorgszkij-Ravel Egy kiállítás képei voltak, hogy a legjobban szeretett műveket kiemeljem a többi közül. Utóbbinál az öccse táncolt nekünk, a manók táncát különös jópofa mozgással kísérte. Ünnepekre (születésnap, karácsony) hanglemezekkel leptük meg egymást; amit én kaptam, azt is náluk tartottuk, mert nekünk nem volt lemezejátszónk, csak később vásároltunk egy csehszlovák gyártmányút. Egyébként ezidőtájt volt az átváltás a klasszikus 78 fordulatszámú lemezeiről a 33 1/3 menetűre, ezen kívül – főleg táncdalokra használt – 45 fordulatszámú kis lemezeket árultak. Másfél-két éves baráti kapcsolatunk után közös útjaink elváltak, de bennem hagyta a koncertzene iránti vonzódás belém ültetett, később még terebélyesedő dús fáját. Sajnos, kb. tíz éve hallottam keservesen végződő életéről és haláláról.

Az orvosi tevékenység műveléséhez szükséges, hogy érzékszerveink finoman el tudják különíteni az érzékelt jelenségeket, első rendű szerepe a látásnak van, de a fülre, a hallásra is szükség van a kóros szervek „zenéjét” meghallani. A tüdő hallgatásánál (auszkultáció) a hörghurut sípoló, bűgő hanggal jelzi magát. Sajátos hangként tanultuk az ún. amforás hangot, amely hörgőtágulás esetén hallunk: mintha üres amfora szája fölött fújnánk el a levegőt... A szívbillentyű szűkületénél az átsüvítő vér zörejét a beteg szív zokszavának tarthatjuk. A bélcsavarodásnál észlelt metallikus hangok pedig fémtárgyak egymáshoz ütődésének hangját idézik (a posztmodern zenében gyakran találkozunk fémhangokkal).

Időnként, mint orvos számára a zenével kapcsolatban az a kérdés is felmerült, hogy a zenészeknél, akik évtizedeken keresztül huzamosan, napi gyakorisággal zeneszerszámukat azonos testhelyzetben használják, különböző testi betegségek jöhetnek létre, például vonósoknál gerinc- vagy ízületi ferdulések, csontkopás, fúvósoknál tüdőtágulás, gégeszeti bajok, sőt zöldhályog.

Az egyetem elvégzése utáni évtizedben is időnként meglátogattam koncerteket, de nem volt, aki ösztökéljen. Különösen a Károlyi kertben tartott nyári előadásokra igyekeztem eljutni, mint kisjövendelmű ember még ügyes metódust is kidolgoztam, hogy jegy nélkül az ún. álló szektorba bejussak. Sok jeles külföldi zenész is szerepelt az itteni előadásokon, említem például Lamberto

Gardelli karmestert, emlékezetes számomra még Honegger Jeanne d'Arc a máglyán című óráriumának előadása.

Házasságkötésem után ismét előtérbe került életemben a koncertlátogatás, feleségem is nagyon szerette a komolyzenét. Évekig bérletet vásároltunk a Zeneakadémiára. Továbbra is a klasszikus és romantikus korszak zeneszerzőit kedveltem leginkább, Mozart, Haydn, Liszt az örök első helyezett Beethoven mellett. Händel óráriumait szerettem meg a következő évtizedekben, a Messiás mellett az ótestamentumi történeteket feldolgozó műveket. A polgári esküvőkre külön zenét állítottam össze, az első rész Beethoven örömdájából, a második Händel Júdás Makkabeus című óráriumából a győzelmi kórusból állt, utóbbit a leendő gyerekek megszületésének reményét fejezte ki számunkra. A barokk zene, Bach később került bensőmhöz közel, sőt fokozatosan több kortársa: Buxtehude, Pachelbel, továbbá az is érdekelt: milyen zenét írtak hasonló korszakból a más nemzetből valók, pl. Purcell, Rameau stb. Azután a klasszikus időszakból a modern kor felé is elindultam az utóbbi néhány évtizedben, a klasszikus stílusban, mint otthonosan elhelyezkedő szemlélő még átmenetnek éreztem többeket, pl. Mahlert, Richard Strausst, ezeket abból az igényből kitekintve tudom ma is élvezni. A modernnek vegyes érzelmeket váltanak ki belőlem, pl. Alban Berget nemigazán kedvelem. Viszont Bartók műveit már korán megkedveltem, a három színpadi műve valahol utat talált bennem, de az igazi egymásra találást Kertész Lajos zongoraművésznek köszönhetem, akinél gyakran egy ismerős családdal koncertjei előtti órákban tettünk látogatást és nekem többször leckét adott Bartókból (pl. Hajsza című zongoradarabját magyarázta).

A komoly zenéhez fűződő belső vonzódásom azt hiszem személyiségi vonásom lett még pedig annak ellenére, hogy a zene struktúrájához abszolút nem értettem, a kottát nem ismertem. Teljesen passzív módon a hangok színezetét és egymáshoz kapcsolódásukat érzékeltem és találtam ebben élvezetet, ahogy a neuroesztétika ezt már MR vizsgálatokkal követni tudja. Egy ideje a zenei kompozíciókat egy, általában szimmetrikus vizuális, felülről lefelé folyószerűen formálódó, változó sűrűségű, szélein kiszögelléseket mutató alakzatként élem meg.

A zene iránti féllaikus vonzódásom a többi művészeti ág iránti szeretetemet is átítatja. Gyerekkorom óta az építészet volt talán a fő kedvelt területem, egy időben építész is akartam lenni. Nagyon megérintett, amikor olvastam Friedrich Schlegel német filozófus mondását: „az építészet megfagyott zene” (sokan

Goethének tulajdonítják). Valóban az elvontan szemlélt struktúra hasonlósága meglepő, pl. leírták a gótikus katedrális téralakításának és a szimfónia szerkezetének párhuzamait. Paul Valéry Eupalinosz vagy az építész című, Phaidrosz és Szókratész párbeszéde formájában megírt esszéjében azt taglalja, hogy ez a két művészet rokon, mert „mindkettő egy-egy érzék teljességét ragadja meg”, „az embert bezárja az emberbe; vagy inkább az embert a művébe”. És a zenekar hallgatásánál nem azt érzed-e, hogy „az eredeti tér egy másik, egy érthető és folyton változó térnek ad helyet, vagy még inkább, hogy maga az idő vesz körül minden oldalról?”. Ezt a két művészetet külön csoportba osztja elválasztva a többitől. Gondolom ennek a véleménynek jegyében a tervező lakhelyem közelében, a Mészáros utca 10. számú ház homlokzatán egymás mellett két aktív alak szobrát helyezte el, egyik előtt házak modelljei, másik előtt egy líra. Egyébként gyönyörű – akár klasszikus, pl. kastély, akár modern – építészeti környezetben a hallgatott zenemű még fenségesebb lesz. Érdekes gondolatokat szül, ha a pár éve felavatott budapesti Művészetek Palotáját ilyen szemlélet alapján ítéljük meg, nekem – a sok kritika ellenére – többségében pozitív a véleményem. A most átadott Magyar Zene Háza pedig sokféleképpen közelíti és testesíti meg az ember és a zene kapcsolatát.

Sok izgalmas irodalmi alkotást ismerek, amelyek zeneszerzők életét, bennük zeneművek születését írják le, vagy tényleg valaha élő zeneszerzőről van szó, vagy az író által formált zenésről. Klasszikus példa Thomas Mann Doktor Faustusa. Magam részéről a zenéről, zeneművekről szóló költeményeket kedvelem, 2010 körül egy zenei est szervezője kért fel ilyen versek ismertetésére az est két szakasza között. Két nagyon eltérő magyar költeményt említek meg ezek közül: Vörösmarty Liszt Ferencről írt ódáját és Ady Endre A fekete zongora című versét.

A festészetben az ókortól kezdve gyakran találkozni zeneszerszámokkal, zenés, énekes események megörökítésével. A mitológiai személyek között többhöz kötődik zenés történet, Orpheus vagy Dávid király története ma is közismert. A legrégebbi képeken megtaláljuk őket lantjukkal, hárfájukkal. A középkori és reneszánsz keresztény festészet alkotásainak több alakja is zenél. Az újkorból nekem első sorban a németalföldi (pl. Breughel) és a kubista festők (Picasso, Braque) képei jutnak eszembe.

Örömet jelent Budapesten találkozni a nagy zeneszerzők szobraival, Beethoven szobra a Városmajorban, Bartóké a Feneketlen-tónál, a Horváth-kertben Haydn és Chopin mellszobra köszönt. Az Operaház bejáratánál Liszt és Erkel fogad,

homlokzatán is a híres operaszerzők sorakoznak: Monteverdi, Scarlatti, Gluck, Mozart, Beethoven, Rossini, Donizetti, Glinka, Wagner, Verdi, Gounod, Bizet, Muszorgszkij, Csajkovszkij, Moniuszko és Smetana.

Szóval a zene, a zeneszerzők gyakran megjelentek kulturális érdeklődésem világában. Így utazásaim kapcsán is, láttam több nagy, híres dalszínházat, igaz, a többségüket csak kívülről, a bécsi és párizsi operaházat nemegyszer, de nagy öröm volt látni a milánói Scalát, a New York-i Metropolitant, a Sidney-i vitorlás hajót utánzó és a São Paulo-i Operaházat (a Magyar Állami Operaházat minden részletében a tervező Ybl Miklós születésének bicentenáriuma volt alkalmam megtekinteni). Néhány zeneszerző születésénél is megfordultam, jártam Doborjánban Liszt, Salzburgban Mozart szülőházában, Beethoven szülőházánál is megfordultam Bonnban, sajnos renoválás miatt épp akkor zárva volt, a szomszéd épület egyik termében néhány emlékdarabot bemutattak, például a süketsége miatt használt fültölcsért. Viszont bécsi tartózkodási helyét többször is felkerestem. Finnországi tanulmányutam alkalmával meglátogattam Sibelius szülőházát Hämeenlinnában és Helsinkiben a zeneszerző fejét és zenei akkordjait szimbolizáló hatalmas emlékművét. Goldmark Károly keszthelyi és Händel hallei szülőházát csak kívülről láttam, Händel hamvainak helyét viszont – mivel az angol királynál töltött éveit alapján tiszteletbeli angol lett – a londoni Westminster Abbey déli kereszthajójánál a nagy angolok között alkalmam volt látni. Weimarban Bach volt lakóházát látogattam meg, ahol az itteni fejedelmi udvarban töltött éve alatt lakott és több gyermeke született. Bayreuthban is jártam, igaz nagyon futólag próbáltam átadni magam a hely wagneri szellemének, a Festspielhausban éppen előadás zajlott. Chopin emlékét egy varsói parkban, zenéi dallamát ívelésével kifejező szobra mellett tartott zongorakoncert idézi fel. Egy ausztriai utunk alkalmával meglátogattuk Lehár Ferenc Bad Ischl-ben, volt lakóhelyén kialakított múzeumát. Nagy meglepetés volt még a 60-as években egy leningrádi utazáson az ottani temetőben rátalálni a nagy orosz zeneszerzők: Csajkovszkij, Muszorgszkij, Glinka díszes sírjára. Haydn síremléke Kismarton egyik utcáján felállított remek kálvária részeként látogatható meg. Ebben a felsorolásban feltétlenül meg kell említenem két 20. századi géniuszunk síremlékét, mindkettő a Farkasréti temetőben van, Kodályét Pátzay Pál (1982), Bartókét Borsos Miklós (1988, a zeneszerző hamvainak Amerikából hazahozatala után) alkotta.

Pátzay Pál: Kodály Zoltán

Borsos Miklós: Bartók Béla

A történelem az az ismerethalmaz, amely az érdeklődő ember számára a legfontosabb összefüggésekre példáival kinyitja a kaput. Számomra kb. 25 éves korom óta jelent sokat a történelmi tudás, értve ez alatt az emberi szellem mindegyik szegmentumának történetiségét. A zene-ének szerepére a történelemben több tanulmány hívja fel a figyelmet. A Marseillaise a francia forradalomban, Wagner germán mitológiát feldolgozó operái a német nemzeti tudat kialakulásában, Verdi operái az olasz szabadságharcban és egyesülésben, Erkel himnusza és operái a magyar független nemzeti tudat alakításában szép példái ennek a hatásnak.

A numizmatika a történelemtudomány egyik segédtudománya. Megfogható, látható ismereteket is közöl, mégpedig művészi kivitelezésben és mindennapi elérhetőség formájában. Gyermekkorom óta örömet lelek a pénzérmék gyűjtésében. Az utóbbi évtizedekben tértem át a bankjegyek tanulmányozására és lehetőség szerinti gyűjtésére. Ez utóbbira az adott motivációt és serkentést, hogy észrevettem, hogy a nyugat-európai bankjegyeken a 2. világháború után az adott ország, nemzet tudományos és művészi kiválóságai jelentek meg, arcképük mellett tevékenységük jellemző tárgyai is felkerültek a bankóra. Úgy látszik, rájöttek, hogy a szellemi nagyságok jobban kifejezik, mit adott a nemzet az emberiségnek, mint a politikusok, hadvezérek (persze a királyok ott maradtak a tudósok, művészek mellett). Az emlékérméket egy adott évben bizonyos jubileumokhoz kapcsolatosan adták ki, témánkhöz kötötten például zeneszerzők születési évfordulójára, így említem hazánkban Kodály esetét, akinek több évfordulóján adtak ki emlékérmét, utoljára 2007-ben születésének 125. évfordulóján (hátlapon arcképe, előlapon egy fonográf képe).

Részletesen foglalkoztam az euro előtti európai bankjegyekkel, ugyanis a közös bankjegynél már nem engedhető meg a nemzeti emlékek kiemelése, de a nemzeti kiadású alapérmeken itt is megmaradhatott, mint nemzeti reprezentáns, ahogy Mozart alakja az osztrák egy euróson, a 2 eurós érmén pedig a nemzeti emlékek, jeles nemzeti személyiségek megjelenítése adott évforduló évében, mint például Sibelius 150 éves születési jubileumán (2015) a finn érmén, természetesen ezeknél is az alapforma és általános használat megtartásával. Az eurót nem bevezető országok persze használták és használják a jeles nemzeti személyiségek képével, művével díszített papírpénzt.

Az euró előtti, zeneszerzőket bemutató bankjegyek közül többet ismertetek (hátlapon vagy előlapon jellemző tárggyal, épülettel):

Ausztria, ifj. Johann Strauss, 100 schilling 1960, hegedű, babér, és a Schönbrunn-i kastély épülete

W. A. Mozart, 5000 schilling, 1988, Salzburg, épületek, álarc, a Bécsi Állami Operaház

Belgium, Adolphe Sax, 200 frank, 1995, egy alak fújja a szaxofont

Franciaország, Debussy, 20 franc, 1980, táj tóval (a Pelléas és Mélisande színpada: táj tóval), tengerfelszín

Németország, Clara Schumann, 100 márka, 1989, szülővárosa Lipcse épületei, hárfaszerű líra, zongora, frankfurti konzervatórium

Olaszország, G. Verdi, 1000 líra, 1969, hárfa, Milánói Scala

Finnország, Sibelius, 100 márka, 1986, repülő madarak

**

A nem-eurót használó országok bankjegyei közül is bemutatok néhányat:

Nem Bartók Béla portréja került az első ezer forintosokra (1983) hanem Medgyessy Ferenc Szoptató anyja (1917/1932) munkája.

Svájc, Arthur Honegger, 20 frank, 1995, tábla előtti képe, zeneeszközök részei, kotta

Lengyelország, F. Chopin, 5000 zloty, 1982, egy polonéz kottája

Nagy-Britannia. E. Elgar, 20 pounds, 2010, Worcester-katedrális

Románia, G. Enescu, 5 lei (előtte: 50.000 lei), 2005, bukaresti Román Athenaeum koncertterem

Svédország, E. Taube (gitáros zeneszerző), 50 korona, 2015, vitorlás vízennő, rajzolt hajó vízennő

Más kontinensek bankjegyein is találkozunk hasonló gyakorlattal, pl. Paraguay 50.000 guarani értékű papírpénzén Agostin Pío Barrios (Mangoré) gitáros zeneszerző képe szerepel.

A filatélia hasonlóan a történelem segéttudománya. Minden ország bélyegein sok példát találunk jubileumokhoz kötött zenei témákra, zeneszerzők arcképe, zenei épületek képe, események színhelye, zeneművek tartalma stb. jelenhet meg rajtuk.

A már említett diagnosztikai kérdések mellett orvosi vonatkozásban fontos a zene gyógyító hatásáról szót ejteni. Ezzel persze jóval az egyetem elvégzése után találkoztam. Ez a kérdéskör igen széles és a legtöbb területen metodikája kidolgozott. Csak azt említeném, ahol én foglalkoztam vele: stroke rehabilitációja kapcsán, mint a gyógytorna kiegészítője szerepelhetett. Az utóbbi évtizedben pedig azzal, hogy a demencia, első sorban az Alzheimer-kór bizonyos fázisában alkalmazott művészetterápia egyik fajtája lehet. A szakirodalom említi az ún. Mozart-effektust. Mozart két zongorára írt versenyművének többszörös ismételt meghallgatása után az érintetteknek nem csak a hangulata, hanem bizonyos kognitív készségei is javultak. Most az a szakemberek véleménye (l. például a Nemzetközi Gerontológiai és Geriátriai Társaság 2019-ben Göteborgban tartott kongresszusának anyagait), hogy az adott személy premorbid preferenciája alapján kell a műveket kiválasztani, mert így jobb az eredmény. Hazánkban Vértes László gerontológus végzett idősök

körében kedveltségi vizsgálatot, a következő gyakorisági sorrendet találta: romantikus, bécsi klasszikus, barokk, magyar népzene. Egyébként egy tanulmányban kidolgoztam a zene és gerontológia találkozási területeit, a következő kérdéseket tárgyaltam:

1. a zeneszerzők öregedésével milyen változások figyelhetők meg alkotó készségükben;
2. az előadóművészek teljesítményében hogyan jelentkeznek az öregedés jelei;
3. az öregség megjelenik-e a zenei művekben;
4. az idősek zenei ízlése mennyiben különbözik a fiatalokétól;
5. a zenének milyen hatása van a szellemi és testi működések aktivitásának fenntartásában.

Az utóbbi évtizedben is hasonló érdeklődésű társsal látogattam a koncerteket. A koncertzenélésnek egy másik vonatkozása kezdett érdekelni, mégpedig a dirigens szerepe és ehhez kapcsolatosan a különböző zenekar-részek (orkeszter) egymáshoz illeszkedése és ebből az aktuális élménnyé váló zenei produktum megszületése. A karmester mindent tudó, átlátó, a részek belépését megindító irányítása már korábban is elkápráztatott, megvettem és tanulmányoztam A karmester című művet. Már ekkor – 40-50 éve – de igazán csak mostanában figyeltem meg a híres karmesterek mozdulatait, egymástól eltérő pantomimiáját, mimikáját. Sohasem felejttem: egyszer első sorban ültem, amikor Ferencsik János vezényelt, szinte rám fröccsentek homlokáról a testi terhelését mutató izzadságcseppek. Büszke voltam a világhírű magyar dirigensekre: Solti György, Fricsay Ferenc, Széll György, Doráti Antal. Egy Soltiról szóló könyvet egyik kórházi betegem bentfekvése alatt olvasta, a viziteken róla is beszélgettünk, nekem ajándékozta a könyvet, amikor távozott.

A zenei TV-csatornák (pl. a Mezzo) különösen közel hozzák a néző számára a karmester stílusát. Így részesülhetünk már nem élő (pl. Karajan, Karl Böhm, Bernstein) vagy közvetlenül elérhetetlen neves művészek produkcióiban (pl. Daniel Barenboim). Utóbbi években több női karmester is megjelent a színpadokon, sajátos stílusuk figyelemre méltó.

A közelmúltban különösen három karmester tevékenysége fogott meg, verses formában próbáltam jellemezni őket. Verseimet a Parlando on-line zenei újság is közölte. Nézzünk néhány jellemző mondatot belőlük!

Claudio Abbado

Benne most keletkezik a mű.
Mint földrengés moraja, hullámozása
Átáramlik arcába, karjaiba.

Pierre Boulez

Benne van minden,
Mint egy kőoszlopra felvésve.
Mindez teste része.

Sir John Eliot Gardiner

A dallamot felrepítette,
Nagymadár-szárnyaival száll monumentálisan.

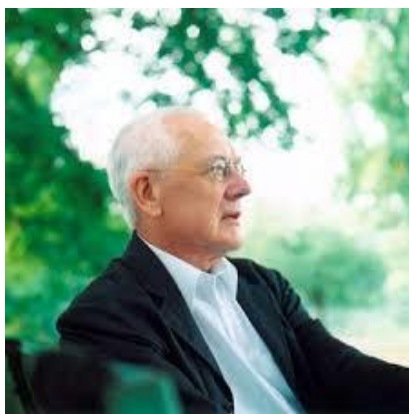
Gardinert az elmúlt néhány évben kétszer volt szerencsém személyesen is nézni/hallgatni, talán régebben egyszer Boulez-t is.

A dirigens és a zenekar kapcsolata tulajdonképpen szép példaként valósítja meg a vezető és a feladatot megoldó csoport interakcióit, pszichológiai, szociológiai, sőt filozófiai elemzés tanterülete lehet. Ezt dolgozta fel Fellini Zenekari próba című filmjében. Az ilyen együttműködést nem véletlen, hogy orkesztrációként jegyzi a szakirodalom. Magam is osztályvezető főorvosként hasonló működési típust próbáltam megvalósítani, a team tagjai úgy dolgoztak, mint a zenekar tagjai, a gyógyítási részfeladatokat – mint azok a zenei szakaszokat – egyediségükben, de a vezető által összerendezve végezték.

Federico Fellini - Prova d'orchestra (part. eng sub) (5:29)

Fellini: Zenekari próba-részlet

Az orkesztráció gondolata a biológiai feladatok megoldásának vezérlésénél is használható megközelítési teória. Paul B. Baltes német gerontológus dolgozta ki, a kiindulás számára a végrehajtáshoz szükséges részfunkciók hanyatlása volt. A végrehajtáshoz a részelemek szelekciója, optimalizációja és kompenzálása szükséges. Így e három módszerrel a végrehajtó funkcióknak az aránya, összetétele más lesz, mint optimális helyzetben, de így az új helyzet vezénylésével valamennyire megvalósítható a tevékenységi cél. Baltes ezt általános fejlődési, helyzetmegoldási módszernek is tartja

Paul B. Baltes (1939–2006) német pszichológus

Kitérnék végezetül arra, hogy életem folyamán három jeles, húros hangszeren játszó művésszel volt szerencsém közvetlenebb körben találkozni. Évfolyamtársam húga, Mercz Nóra kiváló hárfaművész volt, közelmúltban jelent meg a hárfa kultúrtörténetéről szóló összefoglaló munkája. A 60-as években ismertem meg Bakó Dorottya gitárművészt, több fellépésére elvitt magával, egy alkalommal kiváló tanára, Szendrey-Karper László is szerepelt a programban. Egy alkalommal pedig baráti társaságba voltam ebédre hivatalos, amelyen Pege Aladár, akit a nagybögő Paganinijének („Pegenini”-ként) is neveztek, is részt vett és hosszan tudtunk beszélgetni.

Kodály Zoltán szerint a zene a lélek legmélyebb, rejtett régióiba is bevilágít; van, ahová csak a zene. Rendkívüli hatását igazolja, hogy amellet, hogy önmagában teljességet, lelki-testi élményt tud nyújtani és közel képes vinni a transzcendens megérzéséhez, bármilyen másfajta élmény kiegészítője lehet, annak minőségét megemeli. Rilkrét idézem – ki mást lehetne? – aki a kifejezhetetlent is megpróbálta kifejezni a mindenben ott levő zenéről:

Zene: szobrok lélegzete. Képek
csöndje, talán. Te nyelv, hol a nyelvek
véget érnek. Idő, mely
függélyesen állva, múlandó szívekre mutat.

Valahol *van* a zene, mint ahogy
e fény valahol messzi hang a fülben...
Csupán számunkra elválaszthatók...
És e kétfajta rezgés közt az ūrben
a névtelen Több...